

TARBIYACHI SHAXSIDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH

O'ralova Mashhura Sharofiddin qizi

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, ijtimoiy-psixologik yordam, ijtimoiy pedagog, kreativ ta'lim, didaktik tashxis, ijtimoiylashuv, inklyuziv muhit, pedagogik mahorat.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya taraqqiyoti sharoitida yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi nafaqat ta'lim beruvchi, balki bolalar va ota-onalar o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik ko'prik vazifasini o'taydigan asosiy subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiyachining zimmasidagi mas'uliyat xalqimizning munosib vorislarini voyaga yetkazishdek sharaflı va o'ta murakkab vazifani qamrab oladi.

Tarbiyachining kasbiy mahorati va ijtimoiy-siyosiy yetukligi bevosita ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini belgilaydi. O'z faoliyatiga ijodiy yondashadigan, jamiyat oldidagi mas'uliyatini chuqur his qilgan pedagoggina o'z mahoratini muntazam oshirib, jamoaviy muhitning rivojlanishiga hissa qo'sha oladi. Bugungi kun tarbiyachisi quyidagi fundamental yo'nalishlarda keng qamrovli bilimga ega bo'lishi talab etiladi:

- Ilmiy-nazariy tayyorgarlik: Tabiat va jamiyat qonuniyatlarini tushunish, maktabgacha ta'lim pedagogikasi hamda yosh psixologiyasi asoslarini chuqur egallash.
- Psixofiziologik kompetentlik: Bolalarning yosh xususiyatlari va fiziologik rivojlanish qonuniyatlarini inobatga olgan holda yondashish.
- Analitik yondashuv: Pedagogik hodisalarni ilmiy tahlil qilish orqali bolani har tomonlama rivojlantirishning samarali strategiyalarini ishlab chiqish.

Davlatimiz tomonidan maktabgacha ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan zamonaviy talablar tarbiyachidan nafaqat dars o'tishni, balki bolaning jismoniy salomatligini

mustahkamlash, intellektual salohiyatini yuksaltirish hamda milliy qadriyatlarimizga sodiq e'tiqodni shakllantirishni talab etadi. Shuningdek, bolada ona Vatanga muhabbat va ijtimoiy faollik hissini uyg'otish tarbiyachi faoliyatining bosh mezoni hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyachining ota-onalar bilan olib boradigan psixologik-ijtimoiy hamkorligi sog'lom va barkamol avlod poydevorini qurishda hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Ilmiy tadqiqotlar va psixologik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, inson o'z umri davomida o'zlashtiradigan umumiy ma'lumotlar hajmining salkam 70 foizini aynan besh yoshga qadar bo'lgan davrda qabul qiladi. Ushbu qisqa, ammo o'ta muhim davr bolaning dunyoqarashi shakllanishi, ona tilini mukammal o'zlashtirishi hamda oila, mahalla va Vatanga bo'lgan ilk emotsional bog'liqligining uyg'onishi bilan xarakterlanadi. Aynan shu yoshda kelajakdagi barcha fundamental bilimlarning asosi va "zamin"i yaratiladi. Ushbu jarayonda oila instituti birlamchi tarbiya o'chog'i hisoblansa-da, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimli va professional yondashuvni ta'minlovchi ajralmas bo'g'in vazifasini o'taydi. O'zbekiston ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim – uzluksiz ta'limning poydevori sifatida e'tirof etilishi bejiz emas. Zero, poydevori mustahkam bo'lgan ta'lim tizimigina yuqori samaradorlikka erisha oladi.

Sifatli ta'lim va ijtimoiy investitsiya

Xalqaro tajriba tahlillari shuni tasdiqlaydiki, maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan investitsiyalar jamiyatning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlaydi. Sifatli ta'lim muhiti bolalarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantiradi:

1. Maktabga tayyorgarlik: Kognitiv va akademik ko'nikmalarning ilk shakllanishi.
2. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish: Tengdoshlar bilan muloqot va hissiyotlarni boshqarish.
3. Ijtimoiy moslashuv: Jamiyat qoidalarini o'zlashtirish va jamoada ishlash.

Individual yondashuv va inklyuziv muhit

Bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri — har bir bolaning individual imkoniyati, qobiliyati va ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Bu

nafaqat sogʻlom bolalarni, balki alohida taʼlim ehtiyojlariga ega boʻlgan bolalarni ham qamrab oladi. Zamonaviy inklyuziv maktabgacha taʼlim muhitini yaratish, har bir bola uchun teng imkoniyatlar eshigini ochish hamda ularning maʼnaviy va jismoniy kamolotini taʼminlash bugungi pedagogik faoliyatning oʻzagini tashkil etishi lozim.

Bolaning sogʻlom turmush tarzini shakllantirish nafaqat jismoniy tarbiya, balki zararli odatlarga, xususan, alkogol va boshqa destruktiv illatlarga nisbatan immunitet (salbiy munosabat) hosil qilishni ham koʻzda tutadi. Maʼnaviy-axloqiy qoralash orqali bolada toʻgʻri hayotiy pozitsiyani shakllantirish tarbiyachining strategik vazifalaridan biridir.

Ijtimoiy ogʻishlar va ularning korreksiyasi

Bolaning ijtimoiylashuv jarayoni baʼzan jismoniy yoki ruhiy rivojlanishdagi oʻziga xosliklar, shuningdek, nosogʻlom ijtimoiy muhit taʼsirida qiyinlashishi mumkin. Agar bola ijtimoiy meʼyor va qadriyatlardan uzoqlashsa, u maxsus pedagogik yordamga muhtoj boʻlib qoladi. Bunday vaziyatda:

- Adaptiv tarbiya: Meʼyoriy ijtimoiy munosabatlardan chetlashgan bolalarni jamiyatga qaytarish.
- Faol koʻnikish: Jamiyat qonun-qoidalarini oʻzlashtirishga koʻmaklashish.
- Negativ omillar tahlili: Tashqi muhitning salbiy taʼsirini minimallashtirish.

Maktabgacha taʼlim tizimida ijtimoiy pedagogning faoliyati shaxsni ijtimoiy-huquqiy muhofaza qilish, unga zaruriy tibbiy-psixologik koʻmak koʻrsatish va jamiyat hayotiga adaptatsiya qilish jarayonini boshqarishni qamrab oladi. Ushbu murakkab ijtimoiy-pedagogik muammolarni bartaraf etish uchun mutaxassis, avvalo, bolaning ruhiy holati va u tushib qolgan inqiroz (krizis) darajasini chuqur diagnostika qilishi, soʻngra olingan natijalar asosida korreksion tadbirlar rejasini ishlab chiqishi lozim.

Inqirozli vaziyatga tushgan bolani qoʻllab-quvvatlash yuksak pedagogik mahorat talab etadi. Bunday sharoitda ijtimoiy pedagogning harakatlar strategiyasi quyidagi yoʻnalishlarda namoyon boʻladi:

- Ma'naviy-motivatsion ko'mak: Bola duch kelgan muammoning vaqtinchalik ekanligini anglatish, unda ijobiy xulosalar chiqarish va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish. Kelajakdagi ijobiy o'zgarishlarga nisbatan ishonch uyg'otish pedagogik ta'sirning asosi hisoblanadi.

- Tarmoqlararo hamkorlik: Muammoning yechimi faqat ta'lim muassasasi doirasida cheklanib qolmasligi uchun ijtimoiy muhofaza idoralari, sog'liqni saqlash tizimi va boshqa mutaxassislar bilan tizimli aloqa o'rnatish muhimdir.

Ijtimoiy pedagogning samarali faoliyati uning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik texnologiyalarni qay darajada egallaganligi bilan belgilanadi. Zamonaviy yondashuvda ushbu sifatlar to'plami "pedagogik mahorat" tushunchasi bilan ifodalanadi. Mutaxassisning fundamental bilimlari pedagogika, psixologiya, tarbiyaviy ish metodikasi hamda yosh fiziologiyasi kabi fanlar uyg'unligidan iborat bo'lishi shart.

Maktabgacha ta'lim tizimida kreativ yondashuv asosida shakllangan ko'nikmalarni aniqlashda didaktik tashxis markaziy o'rin egallaydi. Tashxis etish — bu nafaqat natijani qayd etish, balki tarbiyaviy jarayon kechayotgan barcha pedagogik sharoitlarni tizimli oydinlashtirish va baholash demakdir. Tashxislash mexanizmsiz ta'lim jarayonini samarali boshqarish yoki mavjud sharoitlar doirasida maksimal natijaga erishish imkonsizdir.

Didaktik tashxislashning asosiy maqsadi — tarbiyalanuvchining ijodiy rivojlanish darajasini, uning o'quv faoliyati mahsuli bilan o'zaro aloqadorlikda tahlil qilish, yutuq va kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlashdan iborat. Ushbu jarayon quyidagi tarkibiy elementlarni qamrab oladi:

- Nazorat va tekshirish: Tarbiyalanuvchining bilim va amaliy ko'nikmalarini muntazam kuzatib borish.

- Statistik tahlil va prognozlash: Ma'lumotlarni to'plash orqali rivojlanish dinamikasini belgilash va kelgusi natijalarni bashorat qilish.

- Baholash: Tashxislashning ajralmas qismi sifatida, bolaning kreativ salohiyati o‘rishini xalqaro mezonlar asosida guruhlash.

Innovatsion taraqqiyot va xalqaro standartlar

Bugungi kunda mamlakatimiz innovatsion rivojlanish yo‘lidan borar ekan, kelajak vorislari bo‘lgan tarbiyalanuvchilarning ijodiy g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash davlat ahamiyatiga molik vazifadir. Tarbiyalanuvchilarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishda ilg‘or xorijiy tajribalar va xalqaro baholash mezonlarini joriy etish o‘ta muhimdir.

Ta‘lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi chora-tadbirlar pedagogik faoliyatning ustuvor yo‘nalishiga aylanishi lozim:

1. Xalqaro tajribalarni mahalliyashtirish: Rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta‘limdagi kreativ tashxis metodikalarini o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish.
2. Qiyosiy tahlil: Mavjud tarbiya tizimini jahon andozalari bilan solishtirish orqali uning kuchli va zaif jihatlarini aniqlash.
3. Ilmiy hamkorlik: Xorijiy ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqin aloqalar o‘rnatgan holda, zamonaviy inklyuziv va kreativ ta‘lim muhitini yaratish.

Aynan tarbiyachining kreativ yondashuvi va tashxis qo‘yishdagi mahorati bolaning intellektual salohiyatini to‘g‘ri baholashga va uni kelajakda jamiyatning faol a‘zosi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar maktabgacha ta‘lim poydevorini jahon standartlari darajasida mustahkamlashga qaratilgan.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash lozimki, maktabgacha ta‘lim tizimi shunchaki bilim berish maskani emas, balki shaxsning ijtimoiy-psixologik qiyofasi shakllanadigan fundamental poydevordir. Tadqiqotimiz davomida ko‘rib chiqqanimizdek, tarbiyachi va ijtimoiy pedagogning kasbiy mahorati bolaning kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga keldik:

1. Tizimli yondashuv zaruriyati: Inson umri davomida oladigan bilimlarning asosiy qismi aynan maktabgacha yoshda o'zlashtirilishini inobatga olsak, tarbiyachining zimmasiga nafaqat ta'lim beruvchi, balki bolaning ruhiy dunyosini himoya qiluvchi va uni ijtimoiy muhitga tayyorlovchi mas'uliyatli yuk tushadi.

2. Kreativ tashxis va baholash: Tarbiyalanuvchilarning ijodiy salohiyatini aniqlashda didaktik tashxisning o'rni beqiyos. Biz faqatgina natijani baholash bilan cheklanib qolmasdan, har bir bolaning individual imkoniyatlarini xalqaro standartlar asosida tahlil qilishimiz, ularning kreativ qobiliyatlarini erta bosqichda aniqlashimiz lozim.

3. Ijtimoiy-pedagogik himoya: Qiyin vaziyatga tushib qolgan yoki ijtimoiy moslashuvda qiynalayotgan bolalar bilan ishlashda ijtimoiy pedagogning "teatr pedagogikasi", muloqot madaniyati va psixologik korreksiya usullarini mukammal egallaganligi muvaffaqiyat garovidir. Bolada zararli illatlarga nisbatan immunitetni shakllantirish va uni ma'naviy barkamollik sari yo'naltirish bugungi kunning kechiktirib bo'lmaz vazifasidir.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tarbiyachi — bu ham psixolog, ham ijtimoiy himoyachi va ham innovatordir. Davlatimiz tomonidan maktabgacha ta'lim oldiga qo'yilgan yuksak talablarni bajarish uchun bizdan nafaqat nazariy bilim, balki bolaga nisbatan cheksiz mehr va kasbiy fidoiylilik talab etiladi. Zero, bugun biz poydevorini qo'yayotgan tarbiya ertaga buyuk millatning intellektual va ma'naviy qiyofasini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.E.Karimova Kreativ pedagogika. O'quv qo'llanma. - Toshkent: "METHODIST NASHRIYOTI", 2023, 316 b.
2. Alimardonov Jo'rabek Bobonazarovich Bolalarning ijtimoiy moslashuvi (Ma'ruza mashg'ulotlari). O'quv qo'llanma.-Toshkent:"NIF MSH",2023.-190 b.

3. Xasanova Sh.T. Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi. O'quv qo'llanma. - Toshkent: "INOVATSIYA-ZIYO", 2025, 200 bet.
4. www.tdpu.uz
5. www.pedagog.uz
6. www.ziyonet.uz